

Dáné Tibor Kálmán

Erdélyről, Kálvin és Kazinczy szellemében

Magyar közösségek vergődnek hitükben, porladnak nyelvükben. Nekik egyre „távolabbról” üzen Kálvin János, s egyre „messzebből” Kazinczy Ferenc. Nem történelmi távolból vagy messzeségből, hanem a lélek egyre mélységesebb mélységéből. Ám ha ezekről a közösségekről alkotott elképzeléseinket az elkövetkezőkben átértékelnénk, ha nem sajnálatra méltó, hanem kulturális értékeinket is hordozó, a jövőnkhez szervesen kapcsolódó közösségeknek tudnánk tekinteni őket, akkor ezzel a paradigmaváltással talán rajtuk is segíthetnénk abban, hogy Kálvin és Kazinczy üzenetét újra önérzetes magyarként értsék és éljék meg, s a jövőben együtt velük alakítsuk egyetemes magyar művelődési életünket.

Magyarországról nézve Erdély azonos a Székelyfölddel, talán egy kicsit Kalotaszeggel. Vagyis az anyaországból hozzánk látogató turisták zöme esetleg egy keveset elidőzik Kalotaszegen, hogy megnézzenek néhány templomot, talán hogy leróják kegyeletüket Kós Károly sztánai Varjú-varánál, vásárolnak néhány népi csecsebecsét az útszéli árusoktól, utána pedig irány a Székelység. Ez talán érthető, hisz mind Kalotaszeg, mind pedig a Székelyföld Erdélyben olyan „magyar világot” képeznek le, ahol az anyaországi barátaink biztonságban érezhetik magukat, ha oda látogatnak, akár csak otthon, Magyarország valamelyik vidékén. Mindkét tájnak megvan a maga természeti

egzotikuma, lakói pedig a kisebbségi státusban is erős adó kulturális hagyományokkal, öntudatos magyar identitással kötődnek nemzetükhöz. De Erdély sokkal több, mint a Székelyföld vagy Kalotaszeg. Még akkor is, ha Erdélyen csak a Királyerdőn túli területet, tehát a Kárpátok kanyarulata és a Nyugati Szigethegység között elterülő történelmi magyar régiót értjük. De tudjuk, hogy ez az elnevezés 1920 óta „kitágult”, új értelmet kapott, vagyis az anyaországból nézve Erdélylyé vált minden olyan terület, amelyet a trianoni békediktátum nyomán keletről elcsatoltak Magyarországtól. Erdély sorsát pedig – értem ezen, amikor maga dönthetett sorsáról – a történelem folyamán Gyulafehérvárról, Kolozsvárról, Tordáról, Nagyenyedről igazgatták, olyan – egykor főleg magyar érdekeket képviselő – kulturális központokból, amelyek nem tartoznak az imént említett két tájegység egyikehez sem. Ezekben a településeken ma már szórványban él a magyarság. Jobb esetben kisebbségben, mint például Kolozsváron. Ebben a városban, amely Erdély fővárosa, közel 70.000-es lélekszámú a magyar közösség, az összlakosság mintegy 18-20%-a. A magyarok számát tekintve tehát több, mint bármelyik székelyföldi város lakóinak a száma. Ezek a szórványmagyar települések azonban, nem is beszélve Kolozsvárról, őrzik egy valamikor államigazgatásra is berendezkedett elit magyar kultúra nyomait.

A román nemzetállamban jelenleg hivatalosan 18, kvázi hivatalosan 22 kisebbségi népcsoport él: magyar, roma (cigány), német (szász és sváb), ukrán, makedón, albán, orosz (lipován), török, tatár, szerb, szlovák, cseh, bulgár, horvát, görög, zsidó, lengyel, olasz, örmény, rutén, csángó és kínai. Az összlakosság közel 10%-a. Ezek közül 18-nak, mint őshonos kisebbségnek van képviselője a román parlamentben is. (A csángók nagy része mindenekelőtt katolikusnak vallja magát, s csak ezt követően magyarnak vagy romának.) A romániai őshonos kisebbségi népcsoportok közül pedig tíz megtalálható Erdélyben is. Ezek közül sokan valamikor erős identitástudattal rendelkeztek, gondoljunk csak az erdélyi németekre, főleg a szászokra, vagy a zsidóságra, akik a 19. század végi erdélyi magyar polgárosodásban kimagasló szerepet tölthettek be. Ennek az erős identitástudatnak mai lenyomata az a gazdag tárgyi kulturális örökség, amely még fellelhető Erdélyben ezekről a népcsoportokról, és az a felbecsülhetetlen értékű szellemi kulturális örökség, amit manapság késői maradványok még megpróbálnak fenntartani egy-egy szakrális vagy éppen hagyományörző összeállításban. És éppen a nemzeti sokféleség okán (is) Erdélyben felekezeti szempontból is mozaikszerűen sokszínű a kép. A románság révén domináló ortodox vallás mellett megtaláljuk a görög, a római és az örmény katolikusokat, továbbá a protestáns egyházakat: a reformátusokat, az unitáriusokat, a magyar és a német evangélikusokat (lutheránusokat), de fellelhető itt az izraelita vagy éppen az egyre erősödő neoprotestáns egyházak, mint a baptista, a pünkösdista, a szombatista stb. Gazdag nyelvi és felekezeti sokszínűsége miatt Erdélyt sokan a kantonális államberendezkedésű Svájjal hasonlítják össze, én viszont jobban szeretem magával Európával.

A többsmagyarság elhelyezkedése érdekes alakzatot rajzol ki Erdély térképén: délkelet-északnyugat irányba elnyúló homokórák. Az óra délkeleti homoktartója a székelyföldi többsmagyarság, a homokóra nyaka, szűkülete Kolozsvárnál van, majd az északnyugati homoktartó Kalotaszegen át nyílik a Partium többsmagyarságára. Kolozsvár elhelyezkedése így akár szimbolikus értelmet is nyer. Vagyis addig lehet megmaradni magyarnak Erdély földjén, amíg átjárhatóság van a két többsmagyar kulturális tájegység között, s ezt az átjárhatóságot úgy tűnik, csak Kolozsvár tudja biztosítani. Ami pedig a homokórán kívül van, az az erdélyi magyar szórvány. Ott foszlik százfele történelmünk, kopik, sőt feledésbe merül a nyelvünk. Legyen az a Mezőség, a történelmi Máramaros, Dél-Erdélyben Déva és Vajdahunyad várának környéke vagy akár a Bánság. És mégis az itt még megmaradt, s ezt az életformát vállaló magyar emberek körében folyik egy konok kulturális értékmentés, amit sokan értelmetlennek tartanak Erdély többsmagyar vidékéről vagy akár az anyaország felől szemlélve. Hisz' itt már sok helyen nincs helye a magyar szónak az iskolában, s bár áll a templom, az épületben ritkán csendül fel magyar zsoltár. Pedig a szórványban is ott hevernek szétszórtan, mint ünnepi kalácsban a mazsolaszemek, magyar történelmünk tárgyi emlékei. Számtalan elhagyott templom köveit még az Árpád-házi királyok idejében rakták, a romokban heverő kastélyok és udvarházak arról tanúskodnak, hogy valamikor itt élt az erdélyi magyar nemesség színe-java, s nemcsak a lexikonok, vagy esetleg a szülőházakra elhelyezett emléktáblák, de néhol a temetőkeretek is azt igazolják, hogy innen származik magyar művelődéstörténetünk számos jeles személyisége. De ugyanilyen gazdagon színpompás a történelmi emlékezet palettája, ha mond-

juk a valamikori Hunyad vármegyét idéznénk, a törökverő magyar nádor, Hunyadi János Vajdahunyad-várának históriáját. Vagy a falba falazott asszony legendájára emlékeztető Déva várát vagy Marosillyét, azt a települést, amely Bethlen Gábor fejedelmünk bölcsőjét ringatta, s a történelmi emlékezés leltára ezzel nincs itt lezárva.

A szórványban tehát ott vannak a gyökereink, igaz, nagyon mélyen a történelmi múltba ágyazva, de mégis van mibe kapaszkodnia az itt élő magyarnak, ha helyben marad, s megpróbálja menteni ami még menthető: múltját, anyanyelvét, s mindezekkel együtt önbizalmát. Hisz minden szórványmentő program egyúttal múltba kapaszkodó jövőkép-teremtés. Jövőt pedig csak hittel lehet tervezni. Ezt kell tehát visszaállítani az itt élő emberekben. A hithez pedig templom kell. De mit lehet tenni, ha a templom már omladozó, szinte hitehagyott épület? Álljon itt Lapohos András, a mezőszéki ördögösfűzesi tanár Szülőfalum Alapítványa három pilléres szórványmentő programjának summázata, amelyről a *Zúgó harangok üzenete – Templomok és fogyó gyülekezetek* című, 2006-ban Kolozsváron megjelent könyvében ír: 1. Romos templomok megjavítása, „tanútemplommá” tétele, állandó gondozása, hogy minden nyáron egyszer emlékező istentiszteletet lehessen benne tartani. 2. A teljesen elárvult templomok minimális bebútorozása, hogy megfelelő körülmények között tarthassák ezeket a megemlékezéseket. 3. Végül az „elszármazottak napjának megszervezése” (a templom előzetes rendbe tételével példát mutatva nekik), hogy utána aztán ők rendezzék meg minden évben gyermekeikkel, unokáikkal a falunapot, kötelességüknek érezve éltetni a „jövőképet”. A „Holt-tenger” közel félszáz szórványmagyar szigetközösséget, azoknak faluját-templomát is bemutatja Lapohos András lélekharang-kongató

könyve. Egyfelől omladozó templomokról és fogyó gyülekezetekről, másfelől az újjáépített Isten házában zúgó harangokról és a benne évi rendszerességgel megtartott istentiszteletekről szól ez a kiadvány. A hitről, amely nélkül nincs, nem lehet jövő. Az élni, megmaradni akaró szórványról.

Közel hasonló szórványmentő programmal élnek a Nagyenyed környéki szórványközösségek is. Itt a nagyenyedi Szász Pál nevét viselő egyesület magyar háza szervez évi rendszerességgel, a környékbeli lelkészek segítségével, minden évben más-más szórványközösség elárvulóban lévő templomában augusztus 20-án ünnepséget. Ezekre az alkalmakra amennyire lehet, rendbe teszik a templomot, s ilyenkor nemcsak az illető település néhány magyar lakosa és nemcsak az elszármazottak térnek haza, de a környék magyarsága is idesereglik nemzeti ünnepeinkre.

De szórványban a legnehezebb talán a nyelvfoszlás megállítása, s az anyanyelv újraszövése. Sok helyen gyermekeink a többségi nemzet iskoláiba kényszerülnek, s jó, ha odahaza, a családi körben, még helye van, s becsülete is, a magyar szónak. S jó, ha a közösségnek még egyáltalán van szórványlelkésze, akire ilyen helyen a lélekmentésben is ugyancsak nehéz feladat vár. Nem beszélve arról, hogy képességeihez, idejéhez, lelkiismeretességéhez és leleményességéhez mérten még a nyelvromlásnak is ő kell a gátőre legyen. Nemrég részt vettem egy emlékező ünnepi istentiszteleten a kackói, hat tagból álló szórványgyülekezet templomában. A falu nagy szülőttjére, Berde Mária erdélyi magyar íróra, műfordítóra, költőre emlékeztünk, akinek édesapja a 19-20. század fordulóján itt volt szórványgondozó lelkész. Szívszorító látvány fogadott: a huzatos templom lelkészi lakása – amelyben valamikor Berde Mária látta meg a napvilágot

– ugyancsak omladozik. De lélekmelengető volt látni, hogy nemcsak a templom gyülekezetének hívei jöttek el erre az alkalomra, hanem a fiatal szórványgondozó lelképásztor áldásos munkájának köszönhetően számtalan elszármazott és vendég sereglett össze, alig férve Isten házába, s adományozott lelkesen a templomjavításra. A templomi megemlékezésnek meghatározó pillanata volt a tíz helybéli kisgyerek szereplése. Mindannyian vallásórás gyerekek voltak, közülük csak egy ingázott naponta a közeli kisvárosba, Désre, magyar iskolába, a többi magyar szót tanulni csak a fiatal és nagyon lelkes tiszteletes úrhoz járt. Szívszorongató volt hallgatni a bice-bóca magyarsággal előadott szavalaikat, de mégis, az egész rövid műsoruk sugallta a reményt: hátha még nem késő, s ezek a fiatalok anyanyelvi kultúrájukban megmaradnak. Megmaradnak még akkor is – reménykedtem magamban ott a huzatos templomban –, ha a tiszteletes úrtól tanult egyházi énekek, amit a gyerekek előadtak, sajnos amolyan vallási kozmopolitizmust sugalltak, a nyugat-európai és az amerikai hitvilág magyarra fordított dalai voltak. Ahogy én szoktam nevezni: egyházi „hamburger-énekek”.

Most már csak az a kérdés, hogy a bemutatott kulturális mező belefér-e „Európa jövőjébe, a jövő kultúrájába”? Lassan közhellyé válik, hogy mindent Európához mérünk, meg az is közhelyes, hogy a kultúrának gazda(g)ság teremtő ereje van. Mivel minden közhely igaz, joggal merül fel a kérdés: vajon a szórványmagyar-ság kulturális-egyházi értékei beépíthetők lesznek-e a jövőben olyan gazdasági (főleg turisztikai) programokba, amelyek anyagilag is és lélekleben is erősíteni tudnák ezeket a közösségeket? Mint fent vázoltam, Erdély paradicsoma lehetne az egyházi turizmusnak. Csak Kolozsváron fellelhetőek az ortodox, a római és a görög

katolikus, a református, az unitárius, a magyar evangélikus, az izraelita és néhány neoprotestáns felekezet templomai. De alig 43 kilométerre északra, a Mezőség felé haladva Szamosújváron ott a csodálatos örmény katolikus templom. Vagy még tovább utazva északkeletre, a Radnai Havasok lábánál elterülő Beszterce városában áll az impozáns méretű német evangélikus Isten háza, amely sajnos az utóbbi időben azért került az érdeklődés középpontjába, mert 2008 júniusában galád kezek a lángok martalékává tették az épületegyüttes csodálatos tornyát, elpusztítva benne a két többszáz éves harangot. Minden felekezet, minden vallási közösség önálló kulturális színpontja Erdélynek, hisz nemcsak szakrális, szertartásbeli örökséget őriznek templomaikban, hanem ezzel együtt sok helyen családnemzetség szerinti, szokásjogra épülő kulturális hagyományokat is. Vajon naivság arról ábrándozni, hogy egy erős összefogással az egyházak részéről Erdély vallási sokszínűségét a kulturális világörökség részévé lehetne tenni? Hogy ennek az összefogásnak akár gazda(g)ságteremtő ereje is lehet? Mert igaz, hogy a Húsvétot általában nem egy időben tartja a nyugati és keleti keresztény egyházhoz tartozó hívő, de Krisztus feltámadásának ünnepén mindketten szívesen fogyasztanak kalácsot és bárányhúst, ami, valljuk be, ma még az extra kiadások kategóriájába esik egy-egy család életében mifelénk. S ott vannak a szórványban az elárvult vagy éppen elárvulófélben lévő „tanú templomaink”, amelyekről már szóltam. Maguk is történelmi emlékek. Miért nem lehetne olyan turistautakat szervezni, amelyek keretében az érdeklődők rendre felkeresnék ezeket a csodálatos templomokat? S ha ma még lehangoló is a kép az épületről, előfordulhat, hogy éppen a turistaforgalom fellendülése nyomán, holnapra a templom körül élénkebb „magyar

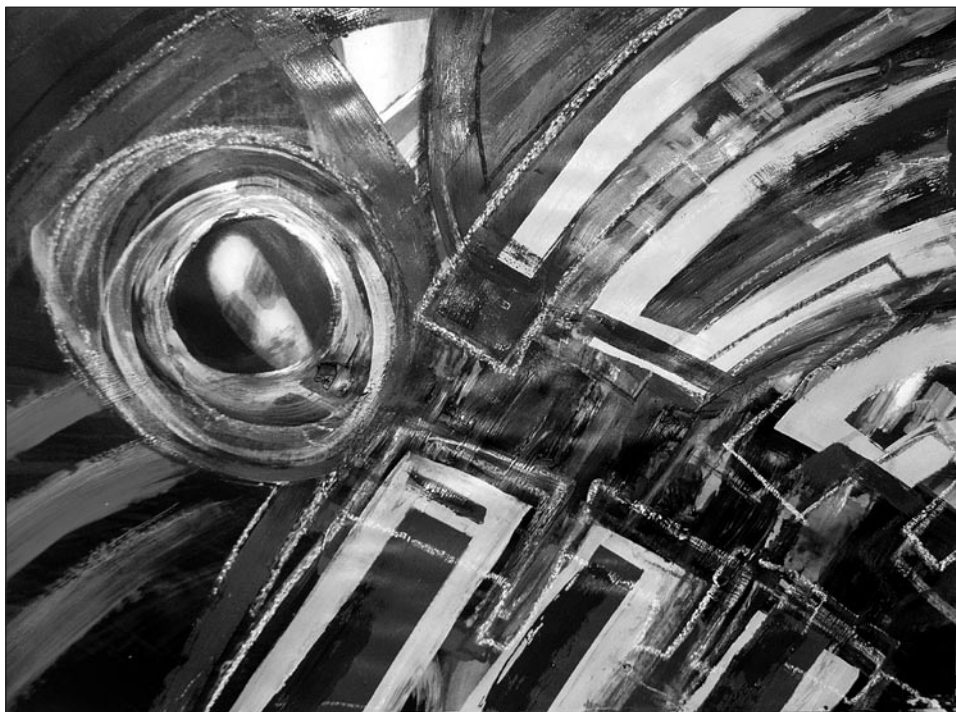

világ” fogadná a látogatókat. A válaszüti Kallós Zoltán Alapítvány turistacsalogató kiadványa egyértelműen igazolja, hogy elindult a folyamat annak érdekében, hogy ez a régió is részévé váljon az utazási irodák kínálatának. A *Mezőségi úticélok Válaszút*, Bonchida, Kide, Vajdakamarás, Magyarpalatka, Fodorháza, Magyarszarvaskend, Esztény települések történelmi nevezetességeit mutatja be, mindegyikük egy-egy gyöngyszeme több mint ezer éves Kárpát-medencei históri-

ánknak. De csemege lehetne a kulturális turizmus kedvelői számára azokon az utakon elindulni, amelyeket Kazinczy, Petőfi, Jókai, Móricz és mások jártak be.

Sokan bizonyára úgy vélik, hogy a szórványnak egy jövőbeni élhetőbb világáért általam felvázolta gondolatok az utópia kategóriájába tartoznak. Lehet. De erdélyi kisebbségi magyarként a hátunk mögött hagyott közel száz év történelmének tanulsága arra int: földgolyónknak e tájékán kicsit álmodni nem szabad.

(Elhangzott az Európa jövője – a jövő kultúrája „Kulturális zarándokúton a jövőben” címmel Pécsen, 2009. május 6-7-én rendezett nemzetközi kulturális – turisztikai konferencián. Az előadást rövidítve közöljük. Az írás a Napút című folyóirat 2009. évi „Kálvin 500” tematikus számában is megjelenik, a periodikák közötti együttműködés keretében, a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával, amelyért ezúton is köszönetet mondunk.)

Második ablak sorozat – Sára elmúlik

Hógye István

Emlékezés Dókus Ernőre

Hetvenöt éve hunyt el Dókus Ernő (1852-1934), jeles zempléni politikus, egyházi közéleti személyiség. Ha életútját, életművét vizsgáljuk, látjuk, hogy őseihez hasonlóan küldetéses ember volt, aki a közszolgálatát vitte tovább, ahogy a zempléni főhivatalnok Dókusok: László főjegyző, József: az édesapa, aki 1875-1892-ig Zemplén vármegye főispánja volt. A szülői házból a szolgáltni akarás szükségét, a becsületes helyállást, a kitartó munkát hozta. Édesanyja, Rátkay Mária és más családtagok révén rokoni kapcsolatot tartott a Kazinczyakkal, Nyomáryakkal, Fekesházyakkal, Lónyayakkal. Testvérbátyja volt Dókus Gyula (1849-1928) alispán, szakíró, múzeumalapító, több egyházi testület főbb tisztségviselője.

Dókus Ernő az iskoláit szülővárosában, Sátoraljaújhelyben, továbbá Sárospatakon és Budapesten végezte. Több külföldi tanulmányutat tett, majd ügyvédként, minisztériumi tisztviselőként dolgozott. 1889-ben szabadelvű párti programmal a sátoraljaújhelyi választókerületben képviselői mandátumot nyert, és ezt követően az 1892, 1896, és 1901. évi választásokon is a város képviselője maradt. Írásai, cikkei országos és Zemplén megyei lapokban jelentek meg. 1891-ben Sátoraljaújhelyben adta ki *Vera c.* regényét. 1905-től Gyulafehérvár képviselőjeként vett részt az országos politizálásban. 1877-től nő, felesége kicsoltói Ragályi Ilona.

Ötvennégy éves korában visszavonult az országos pártpolitizálástól, legényei birtokán élt és a református egyháznak szentelte minden idejét. 1910. október 11-én iktatták be a Tiszáninneri Református Egyházkerület főgondnoki tisztségébe, ezzel párhuzamosan a Sárospataki Református Főiskola gondnoki tisztét is ellátta. Az installáció nagy pompával történt, amely nemcsak az egyházkerületnek volt ünnepe, de a zempléni magyar közéletnek is, ahol jelen volt Gyula bátyja mint zempléni alispán, sógora Ragályi Béla, rokona br. Vay Elemér borsodi főispán, egyházmegyei gondnok, más egyházkerületek képviselőiben püspökök, lelkészek, főméltóságok. A megválasztott meghatottan mondott köszönetet, de már itt felemelte szavát a református egyházat ért igazságtalan támadások ellen. A védekezés egyik módját az alkotó munkában látta. Kerülte a lármát, nem volt barátja a hangos, toladó szónoklatoknak, de nem létezett olyan nemes elhatározás, amely mellett híven, következetesen, becsülettel ki ne tartott volna. 1911-től a főrendiház tagja. 1926-tól a Presbiterek Szövetségének elnöke, a Magyarországi Református Egyetemes Konvent és Országos Zsinat világi elnöke. 1928-ban a Pataki Diákok Országos Szövetsége fővédnökévé választották. 1934. január 17-én részt vett a Református Teológiai Akadémia Ráday utcai épületében rendezett konferencián, majd

onnan hazaindulván a Kecskeméti utca elején villamos gázolta el, s a kórházba szállítás után meghalt.

Halotti gyászszertartása a budapesti Kálvin téri református templomban január 20-án du. 3 órakor volt, ahol országos főméltóságok kíséretében megjelent a kormányzó és családja is. Ravasz László püspök gyászbeszédében hangoztatta, hogy az életút 82 esztendejéből 60 év a közszolgálatban telt el, küzdelmekkel, győzelmekkel. Hosszú, nagy fordulóiban emelkedő pálya volt, amelyben mind több ember bizalma fordult feléje, tőle vártak sokat, hozzá igazodtak közösségek, végül az egész magyar református egyháznak minden gondja, terhe az ő vállára nehezt. Csodálatos sáfár volt, megszapo-

rodtak kezén a talentumok. Balogh Jenő akadémiai főtitkár, aki az elhunyt barátja, a református konvent elnöke a barátok nevében búcsúzott. Temetése a sátoraljaújhelyi református templomban január 22-én du. 2 órakor kezdődött, ahol Kozma György zempléni főispán, a vármegye és a református egyház, valamint a szülőváros közössége búcsúzhatott szeretett, tisztelt halottjától. Sátoraljaújhely temetőjében, a Dókus család sírboltjában helyezték örök nyugalomra.

Egész működése, egyházi tevékenysége közhasznú volt, a szegény református gyerekek taníttatására alapítványt tett a Sárospataki Főiskola javára. Az iskola falán dombormű és emléktábla hirdeti jótéményeit.

(Szerkesztőségünk a 2002-ben keletkezett cikk újraközlése kapcsán tisztelettel adózik szerzője, Hógye István zempléni történész-levéltáros tudományos pályája és emléke előtt is.)

Második ablak

Horváth Zita

Misszionáriusok Magyarországon a 17. században

Tóth István György több mint egy évtizeden át kutatta a katolikus missziós tevékenységet a kora újkori Magyarországon. Kutatásainak eredménye több tucat tanulmány és forráskiadvány, az utóbbiak közül legismertebb a *Relationes Missionariorum De Hungaria Et Transilvania (1627-1707)* és a négy kötetes *Litterae Missionariorum De Hungaria Et Transilvania (1572-1717)*. Jelen munkája (*Misszionáriusok a kora újkori Magyarországon*) a témára vonatkozó fontosabb, nyomtatásban már megjelent tanulmányait adja közre, jelentős módosítással, hiszen kitartó és folyamatos kutatásai során mindig kerültek elő újabb és újabb eredmények, amelyek a művek kibővítését vagy néhány adatának pontosítását igényelték. A még életében tervezett kötet már csak a szerző sajnálatosan korai halála után jelenhetett meg.

A monográfia három tematikus részre tagolódik: az első a Hódoltság területén folyó missziós tevékenységet mutatja be, a második a királyi Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség területének misszióival foglalkozik, míg a harmadik a szerzetesrendek szemszögéből elemzi a magyarországi hittérítést. A részek tanulmányokat tartalmaznak, szám szerint tizenötöt, az összefoglalást adó 16. tanulmány a Szent-
szék Magyarország-képének változásait tekinti át a 17. században.

A kora újkorban Magyarország különleges helyzetbe került. A mohácsi csatát követően az ország két, majd Buda eleste után

(1541) három részre szakadt. Az ország területén osztozott a Habsburg Birodalom, az Oszmán Birodalom és létrejött az Erdélyi Fejedelemség. A politikai és közigazgatási megosztottság mellett a katolikus egyház számára a legnagyobb problémát és egyúttal kihívást a reformáció rohamos terjedése jelentette. A korábban szinte teljesen katolikus ország Róma számára missziós területté vált, csakúgy, mint az Újvilág. A 16. század közepén Európaszerte megrendült a katolikus egyház pozíciója a reformáció sikereinek hatására, de a földrajzi felfedezések után számolni kellett a pogányok millióival. Az ortodoxok térítése is feladat lett az ortodox egyházzal történt sikertelen unió miatt. A tridenti zsinat után az ellenreformáció, illetve a katolikus megújulás különböző formáival találkozunk. A 16. században Róma kísérletet tett arra, hogy felállítson olyan hivatalt, amelynek a katolikus hit terjesztése és az „eretnekek” visszacsábítása lett volna a feladata. V. Piusz pápa fontosnak tartotta egy római missziós hivatal létrehozását, de törekvése megbukott II. Fülöp spanyol király ellenállásán, ugyanígy járt utódja XIII. Gergely pápa is. De sikert ért el abban, hogy apostoli vizitátorokat küldött az egyes országokba, felmérni a katolicizmus helyzetét. A magyar katolikus egyház történelmének legnagyobb válságát élte ezekben az évtizedekben. A hódoltságban élő katolikusok sora volt a legnehezebb, itt ugyanis a török hódítás

és a reformáció miatt alig maradt katolikus pap. A hódoltsági egyházmegyék katolikus püspökei nem merték felkeresni török uralom alatt élő híveiket, de a török sem engedte be őket a területére. A magyarországi szandzsákokat Bonifacio di Ragusa stagnói püspök, a hódoltság első pápai vizitátora kereste fel. Az életét, hódoltságbeli misszióját dolgozza fel a kötet első fejezete (*Raguzai Bonifác, a Hódoltság első pápai vizitátora 1581-1582*).

1599-ben VIII. Kelemen pápa Santori bíboros hatására megalakította a Congregatio de Propaganda Fide, azaz a Hitterjesztés Szent Kongregációja hivatalát, amely a világ minden katolikus misszióját összefogta, de – főként pénz hiányában – ez a szervezet megszűnt. V. Pál pápa nem szervezte újjá, de uralma alatt (1615-1621) megindultak a magyarországi missziók, mert a tizenöt éves háború után egyre nagyobb szükség volt a katolikus hit terjesztésére. A kötet második fejezete (*Missziópüspökök a magyarországi török hódoltságban*) erről szól. A magyarországi török hódoltságnak hat, belgrádi székhellyel működő missziópüspöke volt, akik, egy világi pap kivételével, mind ferencesek voltak. Az ő működésük bemutatása során feltárul száz év története a magyarországi katolikus megújulás korából.

1622-ben XV. Gergely pápa ismét megalapította a Hitterjesztés Szent Kongregációját, 13 bíboros taggal, közöttük az ekkor legtekintélyesebb kardinálisokkal. Az intézmény bíborosai úgy gondolták, hogy a királyi Magyarországon élő „száműzött” katolikus megyéspüspökök, akik életükben nem látták saját egyházmegyéjüket, illetve annak hódoltság alatti részét, nem alkalmasak a hódoltsági katolikusok irányítására, védelmére. Ezért vált Róma számára oly fontossá a Kongregáció által felügyelt és irányított missziós tevékenység. A monográfia harmadik fejezete ennek kapcsán

Matteo Benlich bosnyák missziópüspök térítőútját kíséri végig (*Egy bosnyák missziópüspök térítőútjai a hódoltságban. Matteo Benlich, 1653-1673*). A szerző őt tartja a 17. század legnagyobb hatású misszionáriusának, aki Eszéktől Gyöngyös-ig bejárta a hódoltságot.

A kötet negyedik fejezete a *Katolikus misszionáriusok a török Temesváron* címet viseli. Temesvár kiemelkedő szerepet játszott a katolikus missziók történetében, a hódoltság első pápai vizitátora, Raguzai Bonifác itt halt meg 1582-ben, és 1716-ban ez volt az utolsóként a török iga alól felszabadult magyar város, katolikus hívekkel és bosnyák ferences plébánossal. Vagyis Temesváron kezdődött és itt is végződött a magyarországi katolikus missziók története. Temesvár mint a török hódoltság egyik legfontosabb közigazgatási, gazdasági és kereskedelmi központja mindvégig vonzó célpontot jelentett a katolikus misszionáriusok számára. A szerző ebben a tanulmányban a 17. századi temesvári missziók történetét tekinti át.

Az első részt záró fejezet a hódoltság utolsó misszionáriusának tevékenységét mutatja be (*Raguzai Lajos, a hódoltság utolsó misszionáriusa*). Az 1699-es karlócai békével ugyan véget ért a 150 éves török uralom, de a Temesköz továbbra is az Oszmán Birodalom fennhatósága alá tartozott, ezért az itteni katolikusok sorsa a 18. század elején is éppen olyan volt, mint korábban. (Temesvár csak 1716 után került vissza keresztény kézre.) A katolikus papok hiánya és az ortodox egyház dominanciája nyomasztotta az itteni katolikusokat. A temesközi katolikusok sanyarú helyzetét ismerte fel Raguzai Lajos, aki 1706-tól előljárói akarata ellenére magánmissziót kezdeményezett Temesváron és környékén.

A második rész négy tanulmánya a királyi Magyarország és Erdély területén fo-

lyó missziós tevékenységet mutatja be. Erdélyben a Hitterjesztés Szent Kongregációja által 1630-ban küldött ferencesek „élesztői” lettek a katolikus felekezet megújulásának. De mivel a Kongregáció csak az Erdély összes nemzete számára idegen bosnyákok közül tudott misszionáriusokat küldeni, ez elindította a boszniai és a magyar ferencesek négy évtizedes háborúságát. A királyi Magyarországon, ahol akadtak püspökök és plébánosok, nem volt olyan szükség a misszionáriusok munkájára, mint a hódoltság területén, ezért a néhány itt megjelent misszionárius nem is hozhatott akkora sikereket. Ugyanakkor a művelt olasz hitértérítők emelték a katolikus egyház presztízsét, közvetlen kapcsolatot teremtettek Róma és a magyar vidéki mezővárosok, kúriák között. Az *Olasz misszionáriusok a 17. századi Magyarországon és Erdélyben* és a *Hittérítés vallásszabadság nélkül. Olasz misszionáriusok és magyar nemesurak a 17. századi Magyarországon* című fejezetek az Erdélybe és a királyi Magyarországra érkező misszionáriusok tevékenységét mutatják be. Az olaszok általában pályafutásuk átmeneti állomásának tekintették a magyarországi missziót, mintegy belépőnek a doktori fokozat megszerzéséhez. Általában háromtól hat évig terjedő időt töltöttek nálunk. Legnagyobb gondjuk az volt, hogy nem értették az itteniek nyelvét, csak latinul tudtak beszélni azokkal, akik szintén ismerték e nyelvet. Ők jelenítették meg a pápa hatalmát Magyarországon, ahol ekkor alig voltak képzett szerzetesek és plébánosok, és bármikor vitába tudtak szállni a protestáns lelkészekkel. A művelődéstörténet számára még az egyháztörténetnél is fontosabb volt az ittlétük, ugyanis magukkal hozták az ekkor Európában legmodernebbnek számító itáliai műveltséget.

A következő tanulmányban (*Könyv és misszionárius a 17. századi Magyarországon és Erdélyben*) azt vizsgálja a szerző, hogy milyen szerepet játszott a magyarországi missziókban az írott szó és a könyv. A misszionáriusok között akadt olyan, akinek a művei kéziratban terjedtek, de olyan is, aki ki tudta nyomtatni művét. A szerző végigveszi azokat a munkákat, amelyeket misszionáriusok írtak, olvastak, gyűjtöttek, de bemutatja például Boncarpi püspök hagyatéki leltárát és könyvtárjegyzékét is. A magyar könyvkultúra számára sokat jelentettek a külföldről érkezett, főként olasz misszionáriusok.

A székelyföldi katolikusok első népszámlálása – Szalinal István bosnyák ferences 1638. évi vizitációja című fejezet zárja a második részt, bemutatva a székely székekben végzett egyházlátogatását. Nemcsak az egyházi viszonyokat jegyezte le, hanem a lakosságot is összeírta, családfők szerint. Szalinal 1638 elején rendkívül részletes és pontos képet rajzolt a székelyföldi katolikus lakosságról.

A harmadik rész három fejezete – *Bosnyák ferencesek a hódoltsági misszióban; Domonkos misszionáriusok a törökkori Magyarországon és Moldvában (A Hitterjesztés Szent Kongregációja római levéltára iratai alapján); A remeterend vándor-misszionáriusa Vanoviczi János, az első pálos misszionárius levelei (1642-1677)* – a missziós tevékenységben élenjáró, Magyarországra is eljutó szerzetesrendeket, illetve azok képviselőit veszi sorra. A hódoltság területén legmeghatározóbb a bosnyák ferencesek térítő munkája volt. Ők viszonylag szabadon mozoghattak a Balkánon és a török uralom alatt álló Magyarországon. Az Oszmán Birodalom területén több szerzetesrend is missziózott. A magyarországi hódoltságban magyar és német jezsuiták, olasz és magyar feren-

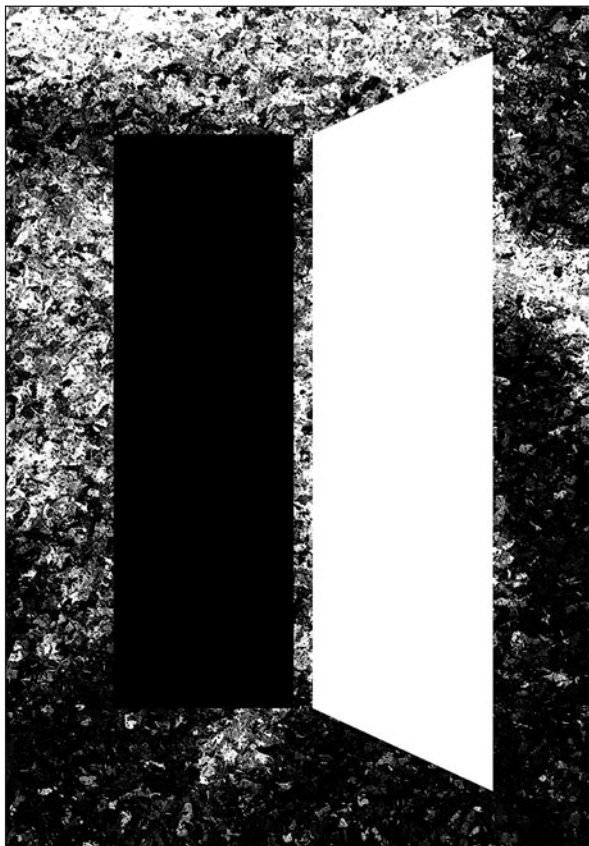

cesek, pálosok és domonkosok, valamint raguzai bencések térítettek.

A kötet utolsó fejezete a Szentszék Magyarország-képének változásait tekinti át. A terepen mozgó misszionáriusok jelentései és levelei, valamint a pápaság irányítói számára ezek alapján készült átfogó jelentések lényeges szerepet játszottak a 17. századi Magyarország-kép alakításában. A Hitterjesztés Szent Kongregációjának

bíborosai úgy gondolták, hogy az általuk küldött művelt és elszánt misszionáriusok alapvető fordulatot hoznak a katolikus egyház számára: az eltévelyedett lakosokat sikerül visszatéríteni az igaz hitre. De ez a várakozásuk a kézzel fogható sikereik ellenére sem vált valóra. A katolikus missziók története ettől függetlenül a kora újkori Magyarország egyház- és művelődéstörténetének fontos része.

(Tóth István György: Misszionáriusok a kora újkori Magyarországon, Balassi Kiadó, Budapest, 2007)

Magam után

Bolvári-Takács Gábor

Adattár a Kossuth-díj hat évtizedéről

Közismert, hogy a Kossuth-díj a kulturális és művészeti, a Széchenyi-díj pedig a tudományos és műszaki alkotótevékenység legmagasabb szintű állami elismerésére szolgáló kitüntetés, amelyet kivételesen magas színvonalú, példaértékű, nemzetközi rangú teljesítményekért a kormány előterjesztésére a köztársasági elnök adományoz. A Kossuth-díjat az Országgyűlés 1948. március 3-án alapította, az 1948. évi XVIII. törvénycikkkel. Eredetileg az irodalmi és művészi értékeken kívül tudományos, műszaki, katonai teljesítmények, sőt az ipari, mezőgazdasági termelőmunka elismerésére is szolgált. Az 1963. évi 36. törvényerejű rendelet a tudományos, műszaki, gazdasági és oktatási teljesítmények elismerésére megalapította az Állami Díjat, a Kossuth-díjat tehát ettől kezdve alapvetően az irodalom és a művészetek képviselői kapták. Ezt a megosztást az Országgyűlés a rendszerváltozás hajnalán a Kossuth-díjról és a Széchenyi-díjról szóló 1990. évi XII. törvénnyel megerősítette, oly módon, hogy a Széchenyi-díj lényegében a korábbi Állami Díj helyébe lépett.

A hatvanadik alapítási évforduló tiszteletére jelentette meg a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó az 1948-2008 között Kossuth-, Állami és Széchenyi-díjjal kitüntetettek adattárát. A mű nem előzmény nélküli. A Minisztertanács Titkárságának gondozásában már 1988-ban napvilágot látott egy összefoglaló kiadvány, amelyben közzétették a díjazottak adatait, fény-

képét és a díjak hivatalos indokolását, kiegészítve mindezt az átadások korabeli sajtóvisszhangjával, illetve a díjak történetét és jogszabályi háttérét bemutató áttekintéssel (*Kossuth-díjasok és Állami Díjasok almanachja 1948-1985, szerkesztette: Darvas Pálné, Klement Tamás, Terjék József, Akadémiai Kiadó, 1988*). A most megjelent összeállítás előszavából az is kiderül, hogy 1998-ban is készült kislexikon, amely azonban kereskedelmi forgalomba nem került (*A Kossuth-díj, az Állami Díj és a Széchenyi-díj fél évszázada, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1998*). A jelen mű tehát a már publikált adatokon nyugszik, amelyhez forrásként a Magyar Közlöny szolgált. Az életrajzi információkhoz kormányzati kitüntetési iratokat, illetve közgyűjteményi adatokat használtak fel, a fényképek forrása pedig alapvetően a Magyar Távirati Iroda volt. Az 1988-as kiadványhoz képest jóval részletesebb az odaítélés jogszabályi háttérének, benne a jelölőbizottságok rendszerének és személyi összetételének bemutatása.

A Kossuth-díj (és persze az Állami, majd Széchenyi-díj) története többé-kevésbé pontos fokmérőként tükrözi a 20. század második fele magyar történelmének hatalmi viszonyait, az „uralkodó elit” és az értelmiség között mindig eltérő intenzitással létező együttműködési kényszer elemeit. Az adományozás ugyanis – még a valós szakmai teljesítmények esetében is – nem

csupán politikai esemény, hanem beavatási szertartás és legitimációs aktus volt egyben. Az ötvenes években az „udvari értelmiség” megteremtését, a Kádár-korszakban a hatalommal történő „kiegyezést” szolgálta. 1948-ban és 1990-ben – kivételesen – posztumusz díjakat is odaítéltek. Mindkét esetben rehabilitációról volt szó: 1948-ban Bartók Béla, Derkovits Gyula, Horváth István, József Attila és Somogyi Imre jelentették az eszmei viszonyítási pontot, 1990-ben pedig Dohnányi Ernő, Eckhardt Sándor, Hamvas Béla, Huszárk Zoltán, Jékely Zoltán, Kodolányi János, Kondor Béla, Latinovits Zoltán, Laziczius Gyula, Márai Sándor, Molnár István, Óze Lajos, Rajeczky Benjámín, Sinka István, Tóth Menyhért (Kossuth-díj), illetve Bibó István, Györfly Barna, Hajnal István, Jendrassik György, Johan Béla, Kerényi Károly, Mátyás György, Náray Szabó István, Papp Simon, Sántha Kálmán, Szabó István, Varga István (Széchenyi-díj) kitüntetésével próbálta rendezni adósságát a politikai elit. Látható, hogy 1990-ben olyan személyek kaptak posztumusz díjat, akik a szocializmus időszaka alatt különféle megfontolásból, olykor csupán viszonylag korai haláluk miatt, de leginkább a rendszerrel való ideológiai szembenállásuk okán ezt nem érhették meg. Az sem véletlen, hogy az 1956-os forradalom után, amikor az értelmiség különböző csoportjainak megnyeréséért folytatott erőfeszítések során a politikának nyilvánvalóvá kellett tennie szándékait, ehhez az 1957. március 15-én kiosztott Kossuth-díjakat is felhasználták. Ekkor tüntették ki többek között Borsos Miklóst, Fodor Józsefet, Fülep Lajost, Gillemot Lászlót, Heltai Jenőt, Marton Gézá, Medgyessy Ferencet, Molnár Antalt, Németh Lászlót, Szabó Lőrincet, Timár Józsefet – így küldve kódolt üzenetet a „másként gondolkodóknak”. Jellemző az is, hogy Illyés Gyula és Ko-

dály Zoltán három-három Kossuth-díja mindig egy-egy történelmi helyzetet szimbolizált. Kodálnál 1948 (a hatalmi fordulat), 1952 (a Rákosi-éra fénykora), 1957 (a Kádár-restauráció); Illyésnél (1948, 1953, valamint 1970: a Kádár-éra fénykora, a X. pártkongresszus). A díjat 1948-1963 között és 1990 óta minden év március 15-én, 1964-1988 között 2-3 évente április 4-én adták át. A ritkább díjazás a kiválasztottak körének szűkítését célozta.

A Kossuth-díjat (majd 1963-tól az Állami Díjat is) eredetileg több fokozatban, gyakran megosztva adományozták. 1948-tól arany és ezüst, 1951-től csillaggal ékesített arany, valamint arany és ezüst, 1953-tól bronz fokozatban is. 1955-től a Nagydíj, valamint az I, II, és III. fokozatok léptek a korábbiak helyébe, majd ez utóbbiak 1978-tól megszűntek. A Nagydíjat 1963-95 között nem adták ki.

A kötet lapozgatása során felmerülő legérdekesebb kérdés kétségtelenül a kitüntetések politikai vonatkozásainak vizsgálata. Ilyen például az ismételt díjak rendszere. A Kossuth-díjnál az ötvenes évektől jellemző volt, hogy ugyanazon személy több ízben is részesült a kitüntetésben. Így lett háromszoros díjas a már említett Illyés Gyula és Kodály Zoltán mellett Bán Frigyes (1950, 1952, 1954), Fábri Zoltán (1953, 1955, 1970), Fischer Annie (1949, 1955, 1965), Keleti Márton (1951, 1953, 1954), Nádasdy Kálmán (1950, 1954, 1965) és Szőkefalvi-Nagy Béla (1950, 1953; 1978 – Állami Díj). Ez a gyakorlat utóbb fokozatosan elhalt, utoljára 1973-ban ítélték oda Kossuth-díjat másodszer (Illés György). A politika '70-80-as évekbeli elképzeléseihez már nem illett az ismételt díjazás gyakorlata, hiszen ellentmondott a fokozatosság elvének és a hierarchiára való törekvésnek. A rendszerváltozás után azonban visszatért az ismételt díjazás, 1991-ben Farkas

Ferenc, majd 1996-ban Kurtág György zeneszerző esetében. 1997-ben a Bartók Vonósnégyes kapott megosztott Kossuth-díjat, amelynek tagjai közül ketten már Kossuth-díjas művészek voltak. 1998 óta pedig – vitathatatlan művészi teljesítmények mellett is – több ízben felismerhető kultúrpolitikai célzattal történtek duplázások (1998: Darvas Iván, 1999: Törőcsik Mari, 2005: Kocsis Zoltán, 2006: Petrovics Emil, 2007: Perényi Miklós, Psota Irén, 2008: Ránki Dezső). A Széchenyi-díj esetében a gyakorlat már az első adományozástól kezdve létezik, Állami vagy Kossuth-díjjal rendelkező tudósoknál, mint Ádám György (2007), Balogh János (1993), Czibere Tibor (2006), Keresztury Dezső (1996), Kosáry Domokos (1995, Nagydíj), Kulcsár Kálmán (1998), Lovász László (2008, Nagydíj), Mosonyi Emil (2006), Pécsi Márton (1990), Szöllősy András (2007), Ujfalussy József (2006), Vámos Tibor (2008) és mások. Sőt, Rába György személyében utóbb Kossuth-díjjal kitüntetett Széchenyi-díjasunk is van (1993, 2008).

A Kossuth-díjat, mint életmű-elismerést, a művészeti díjak rendszerébe korábban semmilyen módon be nem illeszthető személyek részére az Antall-kormány vezette be, nem titkolt politikai üzenettel. Határon túli magyar írók, művészek elismeréséről volt szó: 1991-ben Határ Győző, 1992-ben Sütő András és Szőts István, 1993-ban Kányádi Sándor, 1994-ben Dobos László részesült Kossuth-díjban. A sor folytatódott Faludy György (1994. október 23-án!), Kallós Zoltán (1996), Lászlóffy Aladár (1998), Grendel Lajos (1999), Méhes György (2002) Fejtő Ferenc (2003), Tőzsér Árpád (2004) kitüntetésével. Néhány más esetben – is-

mét csak az egyébként elismerésre méltó tényleges teljesítménytől függetlenül – konkrétan is kimutathatók közvetlen összefüggések a fennálló politikai kurzusokkal. Ilyenek pl. a Horn-kormány időszakában Kertész Imre, Madaras József, Petri György, Ráday Mihály; az Orbán-kormány alatt Eperjes Károly, Kerényi Imre, Mészöly Dezső, Nagy Gáspár, Szervátiusz Tibor Kossuth-díjai. A Medgyessy-, majd a Gyurcsány-kormány idején pedig Bálint András, Eörsi István, Fischer Iván, Görgy Gábor tekinthetők e körbe tartozóknak. Mind közül kiemelkedik azonban a 2002-ben kitüntetett Ferenczy-Kovács Attila díjának indoklása, amely szerint azt többek között a Terror Háza kivitelezéséért kapta. Ilyen típusú közvetlen politikai indoklásra 1990 óta nincs hasonló példa.

Ma már tudjuk, hogy a Kádár-korszakban az ideológiai szintjén megfogalmazott iránymutatásoktól és elvárásoktól függetlenül az elismerések rendszere egyenes vonalú egyenletes képet mutat. Különösen a 60-as évek közepétől a szisztéma kiszámíthatóvá vált, s a fokozatosság elve alapján a művészeti-tudományos teljesítmények értékelése betagozódott egy hierarchikus felépítménybe. Ezáltal nehezebbé vált a kiugró teljesítmények elismerése, viszont a politika számára lehetővé tette a hosszú távú tervezést. A különleges tehetségek számára ez a módszer természetesen elfogadhatatlan volt, ám az értelmiség egészében magáévá tette. A kitüntetési rendszer, s általa a politikai rendszer legitímálódott. A politikai rendszerváltozás után a kép sok tekintetben tisztult, ám az egyes irányzatokhoz kötődő tudósok, művészek „jutalmazása” – mint látható – nem vezett ki a gyakorlatból.

(Kossuth-, Állami és Széchenyi-díjasok 1948-2008, I-II. kötet, szerkesztette: Gyuricza Péter, Mórity Rita, Szalay Antal, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008)

Mezei Tamás

Tudástársadalmi szerződés

Milyen lehet az új tudás? Hogyan épülhet rá egy új államelmélet? Milyen újdonságot kínál Ugrin Emese és Varga Csaba könyve a 21. századi olvasónak? Ilyen kérdésekkel a fejemben, várakozásokkal telve vettem a kezembe az *Új demokrácia- és államelmélet* című kötetet. Reménykedtem, hogy a felkínált válaszok frissek és újszerűek lesznek, és olyan lehetőséget tárnak a hullámvölgyben lévő hazai társadalom elé, amely valóban kivezethet a válságból.

A könyv kiinduló tézise, hogy egy új társadalomelmélet nem alapozható az ön magát izoláltan meghatározó nemzetállam vagy kultúrtömb hagyományos szemléletére, hanem globális összefüggéseiben kell az államok közösségének egészére és a lokális társadalmi csoportok belső sajátosságaira együttesen támaszkodnia. A szerzők két irányból kísérelik meg az új demokráciaelmélet felépítését. Előbb a lokális közösségekkel foglalkoznak: körüljárják, milyen igényei, szükségletei és erőforrásai vannak a kisebb társadalmi egységeknek, illetve, hogy a szükségletek megteremtésére elegendő erőforrással rendelkeznek-e, továbbá igényeik nem túlzottak-e az erőforrásokhoz és a szükségletekhez mérten. Majd lassan távolodva szélesítik vizsgálatuk horizontját teljes globális perspektívává, és végeznek az előzőhöz hasonló analízist. Vagyis a globális szintről kiindulva, fokozatosan jutnak el a kistérségi, illetve városi közös-

ségek szintjére, és hívják fel a figyelmet arra, hogy a közösségi életben való aktív részvételnek nagy jelentősége van a folyamatos fejlődés fenntartásának érdekében. A kapott eredményeket szembeállítva egymással igazán jól körülhatárolt képet tárnak az olvasó elé, mivel a két ellentétes megközelítés ellenpontozza egymást. Mindkét megközelítésben a tudás és az információ akadálymentes áramlására, annak hatékony felhasználásra helyezik a hangsúlyt, pontosabban arra, hogyan integrálható – és miért feltétlenül fontos – az internet az aktív politikai, közösségi, képviselői életben.

Az első nagyobb egység az információs kor társadalmi rendszerének sajátosságait járja körül és azt, hogy milyen viszony áll fenn jelenleg az állam és polgárai között. Az itt tárgyalt fogalmakat történeti beágyazottságukban ragadják meg, és a hagyományos megközelítést alapul véve próbálják újra-kontextualizálni azokat. Ebben a nagyobb egységben alakítják ki a tudástársadalom fogalmát, és felvázolják a bevezetéséhez szükséges társadalmi feltételeket. Itt tesznek először kísérletet arra, hogy megtalálják a megfelelő alapot egy új paradigma kialakításához.

A második nagyobb egység az intézményrendszer lehetséges fejlődési és bővítési rétegeit fedi fel. Itt szólnak arról, hogy a társadalmi szintek között, a képviselői demokrácia intézménye és a benne élő individuum között milyen kapcsolat van

valójában, hogy ez a kapcsolat milyen módon lenne bővíthető az internet kínálta lehetőségek intenzívebb integrálásával. Tulajdonképpen a virtuális társadalom kialakíthatóságának lehetőség-feltételeivel foglalkoznak. Ebben a részben bukkan fel először a paradigmaváltásra való explicit felszólítás. Érvelnek az internet adta lehetőségek kiaknázása és a virtuális képviselet bevezetésének szükségessége mellett, amely motívumok az érvelés kulcsmozzanatának tekinthetők. Úgy kívánnak új lendületet adni a demokrácia fejlődésének, hogy a virtualizált intézményekhez virtualizált képviseletet és közösségeket rendelnek. Vagyis ötvözni próbálják a hagyományos demokráciát és a virtuális tér kínálta lehetőségeket, aminek eredményeként megszülethetne az e-demokrácia. Ennek révén fogalmazzák újra a részvételi demokrácia fogalmát, vagy talán csak felfrissítik azt, mintegy újabb jelentéstartalommal töltik fel. Szerintük az e-demokrácia kialakulásának feltétele, hogy minél több közösségben általánosan elterjedjen az internet használata, sőt maguk a közösségek is testet öltsenek a virtuális térben. Csak így jöhet létre megfelelően magas szintű, információcserén alapuló közélet, e-kormányzás, azaz együttesen az intelligens civil társadalom.

A harmadik önálló részben esettanulmány kapott helyet: az abai modell leírása és elemzése, amely kísérlet megvalósításában mindketten részt vállaltak. Azt mutatják be, hogyan alakították át az Aba nevű, alig ötezer lelket számláló településen az önkormányzati képviseleti struktúrát, és hogyan változott meg az egyre fogyatkozó kisvárosi lakosság élete, és jött lendületbe Aba fejlődése. A negyedik egység-

ben alaposan kidolgozott cselekvési tervet tárnak az olvasó elé. Ugrin és Varga itt fejt ki, hogyan lehetne hazánk – s talán az egész emberiség – segítségével elméletük gyakorlati alkalmazása. Aprólékos, majdnem minden társadalmi és szociális réteg érdekeit szem előtt tartani próbáló, lokális és globális akciótervet adnak az olvasó kezébe. Közben folyamatosan hangsúlyozzák az állampolgári aktivitás szükségességét és fontosságát.

Az elmélet központi fogalmait összefoglalva röviden négy súlypontot kell megemlíteni: a tudástársadalom, a részvételi demokrácia vagy e-demokrácia, az e-kormányzás és az intelligens civil társadalom. Ezeket a kategóriákat a szerzők pontosan körülírják, a teóriájuk igazi újdonságát e fogalmak bevezetése jelenti. Jól felépített, alaposan átgondolt és kidolgozott írást vehet a kezébe az érdeklődő, ha e kötet megismerésére vállalkozik. A műben a szerzők szokatlan frissességgel tárgyalják a szövevényes modern társadalmi rendszerek problémáit. Vizsgálatuk általában a modernkori nyugati társadalmakkal foglalkozik, arra különösen figyelnek, hogy folyamatosan reflektáljanak a hazai állapotokra. Bizonyos globális és lokális problémákat új megvilágításba helyeznek, mert új paradigma bevezetésére tesznek javaslatot, amely a szerzőpáros szerint forradalmasíthatná a képviseleti demokráciát. 21. századi szerződéselméletet alkottak, amely sokkal kevésbé tűnik utópisztikusnak, mint elődei. A könyv optimizmusra, tevékenységre és együttműködésre szólít, miközben tudatosítja, hogy a társadalmi változás megindításához szükséges erőforrások rendelkezésre állnak, csak tudni és akarni kell használni azokat.

(Ugrin Emese – Varga Csaba: Új demokrácia- és államelmélet, Századvég Kiadó, Budapest, 2007)

Barna Péter

Tizenöt novella férfiakról és nőkről

P. Szabó Mária novellagyűjteményéről Me-cseki Hargita szobrászművész az alábbi módon vélekedik a kötet hátsó borítóján: „*Érdekes számomra ez a könyv, tele van érdelemmel, megdöbbentő és fordulatos történetekkel, szomorú és felemelő emberi sorsokkal, megható vallomásokkal.*” Az ajánlás rátapintott a lényegre, megmutatja a mű előnyeit.

A kötet tizenöt novellát tartalmaz, és a témamegjelölő cím tökéletesen kifejezi a lényegét, hiszen majd' minden novella szövegképző motívuma a „*Szelelem és Bűn*”. Az elbeszéléseken belül strukturális szempontból két nagyobb kategória különíthető el: egyes szám harmadik személyű narrátor által elmesélt novellák, másrészt szokványos történettel, cselekménnyel nem rendelkező, egyes szám első személyű, homodiegetikus narrációjú elbeszélések. Az utóbbiak közé tartoznak: *Ha te lennél* (elképzelt, eszményi szerelem álomszerű képzete), *A zongora bosszúja* (főszereplője egy szatirikusan gúnyolódó, fellázadt zongora), *Utolért a szerelem* (önmagával párbeszédet folytató elbeszélő elmélkedése az ideális szerelemről), *Szeretkezés* (egy férfi szerepvállalása a szexuális aktus közben). E novellákat az elmélkedő monologizálás kapcsolja össze, a kötet többi novellájához képest vizsgálva pedig a hasonlóság a szerelmi téma ismétlődésében lelhető fel. Ha ebben a kategóriában is kuriózumot kellene keresnem, példaként *A zongora bosszúját* választanám, amely az

abszurditás magasságába emelkedik. E novellák mindenképpen hasznára válnak a kötetnek: színesítik, rendkívülivé teszik annak készletárát és a szokatlan, az újszerű varázsával élnek, ellensúlyozva a másik típusba tartozó történetek némiképp sablonos jellegét.

A külső, heterodiegetikus elbeszélőt szerepeltető novellák monotonitása alatt elősorban a cselekménybeli, szereplőbeli egyhangúságot értem. Bár az elkülönülő írásokban más-más karakterek jelennek meg, azok érzelmi hátterei, problémái, gondoljai egy töről fakadnak. E novellákat színes gyöngyökből álló karkötőhöz tudnám hasonlítani, amelynek változatossága kimerül a gyöngyök színeinek sokféleségében, alapvető struktúrája azonban kötött. Alkoholizmus, öngyilkosság, szerelmi perpatvarok, megélhetésbeli nehézségek, magányos, számkivetett emberek, gyilkosság, deviancia, örültség, hűtlenség figyelhető meg a történetek alapvető szervező egységeként, amelyek látszólag heterogén témák, előfordulásuk gyakorisága azonban mégis kikezdheti a könyv élvezhetőségét.

Természetesen ez az ismétlődéses jelleg nem válik minden esetben a novellák hátrányává, hiszen például egy tudatosan szerepeltetett állandó karakter kifejezetten regénybeli attribútumokat kölcsönöz bizonyos elbeszéléseknek, újabb interpretációs lehetőségeket vonultatva fel. Jó példa erre Jenei Bálint alakja, aki az or-

szág legjobb szimatú nyomozójaként (valamint civilben gyakorló költőként és színműíróként) három novellán (*Az ékszerész halála*; *Dráma a Nemzeti Színházban*; *Anyám, a kurva*) belül is előfordul. Hasonló szereplő Staller Zita, aki *Az ékszerész halála*, illetve *A szingli* című novellák egyik meghatározó alakja. Érdekesek a kötetben megjelenő feminin jelenségek: kiégett családanya; csábító szerető; zavart elmeállapotú, idősebb nőszemély; gyermekét szeretetével megfojtó és korlátozó szülő; rohamosan közeledő nyugdíjas éveit fiatal szeretővel kompenzáló hölgy; magára hagyott, Parkinson-kóros öreg néni; „femme fatale”; leszbikus, maszkulin típusú nő; önmagát elhanyagoló családanya; naiv, fiatal szerelmes lány; kiégett szingli; prostituált édesanya. E kategóriák variálódnak és ismétlődnek az egyes művekben, kijelölve P. Szabó Mária fő érdeklődési körének irányvonalát. A bonyodalom kiváltó oka ugyan többféle, apropója mindig a szerelem vagy annak hiánya (*Földi szerelem*; *Fülledt erotika*), az érzelmek elfojtása (*Az ékszerész halála*), a szeretett hozzátartozó elvesztése (*Három koporsó*), a féltékenység (*Dráma a Nemzeti Színházban*), a szerelmi éhség kielégítetlensége (*A szingli*) körül forog. Többek között olyan témák is felszínre kerülnek, mint a homoszexualitás (*Az ékszerész halála*) vagy a szexuális aberráció (*Az aberrált*).

Az érzelmi defektusok minden hagyományos cselekménnyel rendelkező novella szereplőinél fellelhetők, legyenek azok fiatal lányok, szinglik, öreg asszonyok, nyomozók vagy ékszerészek. Persze gondolhatjuk, hogy az író hatványozottan érdekli egy bizonyos érzelmi magatartás, mégis úgy vélem, az egyhangúságot erősítik azok a minden novellában jelentkező motivációs erők, amelyek az érzelmek elfojtásából adódnak és rombolnak szét családokat, szakítanak szét

szerelmeket. Akár családon belül, akár egyénileg vizsgáljuk a történeteket, az elfojtás mindig kiemelkedő szerepet kap. A harmonikusnak látszó, kiegyensúlyozott család látszatát keltő Szitás família (*Az ékszerész halála*) például pillanatok alatt széthullik, amikor a fiú elfojtott kiszakadási vágya a felszínre tör. S mivel még számos novella alapját adja az elfojtás, az olvasó jogosan érezheti a kötet vége felé kissé agyonbrázolt motívumnak ezt a lelki folyamatot.

A műfajilag a novellák többsége csak egyes kategóriákba sorolható be, *Az ékszerész halála* és *A dráma a Nemzeti Színházban* című művek azonban teljes biztonsággal utalhatóak a krimi műfajához. Brutális gyilkosságok, szerelem, több szálon futó cselekmény, nyomozás, ármány, meghökkentő fordulatok, valamint a felszabadító végkifejlet: a gyilkos leleplezése jellemző az iménti művekre. Véleményem szerint e két elbeszélés a legösszetettebb, legmarkánsabb karaktereket felvonultató, legizgalmasabb mű a kötetben. *Az ékszerész halála* idő- és térszerkesztését tekintve is bravúros. Az egymástól számmal elválasztott fejezeteket a narrátor szétszórja azzal a technikával, hogy minden rész eltérő személyeket, eltérő idősíkból és térszerkezetben jelenít meg. A mű végére az idő- és térbeliség, valamint a szereplők találkoznak, aminek következtében a cselekmény megoldódik és lezárul.

A novelláktól nem idegen a néhol gyomorforgató, ugyanakkor szárnyaló fantáziával megalkotott kegyetlen brutalitás. Írói eszközként ennek megteremtésére a naturalizmus részletessége szolgál, segítve azt az olvasói tevékenységet, amikor a befogadó – ha fintorgással is – a cselekmény teljes értékű szereplőjévé válik. A feminin jelenségek attribútumául a gyengéd vagy éppenséggel tüzes, erotikus érzések előszeretettel társulnak. Számomra a leg-

meghökkenőbb újítás a „végtermékek” iránt mutatott érdeklődés volt, bár ez a sajátosság „csak” a brutalitás velejárójaként jelenik meg. A brutalitás, a testiség, az erotika és az emberi test végtermékeinek szerepe furcsa szimbiózisban, egymást kiegészítve és körbefogva is jelen van egyes szövegekben, középpontba állítva ezzel a testet, annak minden vágyát, betegségét, érdekességét, furcsaságát. A test jó nyersanyag a történetek cselekményeinek formálásakor, P. Szabó Mária pedig kísérleti terepként használja arra, hogy bemutassa rajta a lélek kicsapongásainak következményeit.

Nem mehetek el szó nélkül a kötetben sajnos elég gyakran előforduló, súlyos helyesírási hibák mellett, mint a „Szeptember 5.-én”; „nagyvalószínűséggel”; „mind két”; vagy a debreceni „Nagy erdő” helytelen írása. E szerzői (vagy kiadói szerkesztői) baklövések csökkentik a szövegek színvonalát, élvezhetőségét. A szavak mellett

néhol a mondatok is aggályosak: „Semmi nem maradt már belőlem, csak egy ragacsos massa, ami lassan átvette helyét a lényemnek.” (*Az ékszerész halála*). Előfordulnak kevésbé súlyos, mégis bántó cselekménybeli következetlenségek. Kérdés például, hogy egy színházi gyilkosságot hogyan sikerül a színészek előtt titokban tartani úgy, hogy az egész épületet újságírók kíváncsi serege lepi el (*Dráma a Nemzeti Színházban*). Rejtély marad az is, hogy egy olyan gyilkos, aki minden áldozatával egy szempillantás alatt végez, miért beszélget addig az utolsó jelölttel, amíg a nyomozó megérkezik. Bár ebben az esetben nyilvánvaló a leleplezés írói szándéka, úgy érzem, a késleltetés módszere nem a legszerencsésebb. Alapjában véve azonban értékes kötetről van szó, amelyben az említett hiányosságok ellenére élvezhető, izgalmas novellák kaptak helyet. Az írásokat esztétikus grafikák kísérik, ezzel is élményt nyújtva az olvasónak.

(P. Szabó Mária: *Szerelem és Bűn, Gigapolisz Kiadó, Budapest, 2008*)

Számunk szerzői

Áfra János 1987-ben született Hajdúböszörményben. Költő, képzőművész, egyetemi hallgató, a LÉK irodalmi kör (Debrecen) tagja.

Bába Szilvia 1980-ban született Budapesten. Művelődésszervező, a Magyar Kultúra Alapítvány (Budapest) értékesítési vezetője.

Balázs Zoltán 1988-ban született Gyergyószentmiklóson. Költő, egyetemi hallgató, a LÉK irodalmi kör (Debrecen) tagja.

Barna Péter 1988-ban született Sátoraljaújhelyben. Egyetemi hallgató.

Bartkó Péter Szilveszter 1982-ben született Kazincbarcikán. Költő.

Bolvári-Takács Gábor PhD 1967-ben született Sáropatakon. Történész, művelődésszervező, jogász, a Magyar Táncművészeti Főiskola habilitált főiskolai tanára, rektorhelyettes, lapunk főszerkesztője.

Csetneki József 1966-ban született Miskolcon. Képzőművész, grafikus, tanár, a Patak Csoport tagja, a *Zempléni Múzsza* logójának és első arculatának tervezője.

Dáné Tibor Kálmán 1954-ben született Kolozsváron. Bessenyei György-díjas művelődésszervező, tanár, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) ügyvezető elnöke, a Romániai Magyar Népfőiskolai Társaság elnöke.

Dobos László 1930-ban született Királyhelmeceken. Kossuth-díjas író, szerkesztő, politikus, a Madách-Posonium Kiadó ügyvezető igazgatója, a Szlovák Köztársaság volt minisztere.

Gajdos Ágoston 1987-ben született Debrecenben. Író, orvostanhallgató, a LÉK irodalmi kör (Debrecen) vezetője.

Horváth Zita PhD 1970-ben született Zalaegerszegen. Történész, a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának adjunktusa.

Hőgye István (1941, Hajdúbagosa – 2006, Debrecen) Pauler Gyula-díjas levéltáros, történész, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Zempléni Levéltára (Sátoraljaújhely) igazgatója.

Jakab István 1928-ban született Nagyráskán. A nyelvtudomány kandidátusa, a pozsonyi Komenský Egyetem magyar nyelv és irodalom tanszékének ny. tszv. egyetemi docense, a révkomáromi Selye János Egyetem óraadó professzora, lapunk szerkesztőbizottságának tb. tagja.

Józsa Judit 1974-ben született Székelyudvarhelyen. Kerámiaszobrász-művész, művészettörténész.

Kiss Jenő 1943-ban született Mihályiban. Nyelvész, az MTA rendes tagja, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának tszv. egyetemi tanára, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöke.

Komlósi Kornél 1985-ben született Debrecenben. Költő, egyetemi hallgató.

Mács József 1931-ben született Bátkán. Író, a szlovákiai *Hét* c. lap ny. főszerkesztő-helyettese.

Marosi Ernő 1940-ben született Miskolcon. Széchenyi-díjas művészettörténész, az MTA rendes tagja és volt alelnöke, az MTA Művészettörténeti Kutatóintézetének kutatóprofesszora és volt igazgatója, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának egyetemi tanára.

Mezei Gábor 1982-ben született Gyöngyösön. Költő, műfordító.

Mezei Tamás 1977-ben született Miskolcon. A Debreceni Egyetem filozófia szakos PhD-hallgatója.

Mezősi Miklós PhD 1960-ban született Budapesten. Költő, irodalom- és operatörténész, a Nyugat-Magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központjának egyetemi docense (Szombathely).

Miklósi Márta 1979-ben született Debrecenben. Andragógus, művelődéskutató, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának tanársegéde, PhD-jelölt.

Nagy Antal Mihály PhD 1930-ban született Hajdúnánáson. Református lelkész, teológus, vallástörténész, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia ny. tszv. egyetemi tanára.

P. Szabó Mária 1951-ben született Budapesten. Író.

Somoskői Beáta 1986-ban született Salgótarjánban. Költő, egyetemi hallgató, a LÉK irodalmi kör (Debrecen) tagja.